

ÇİVİZADELER

silinden sonra Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'den mülâzim oldu. Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldikten sonra 1663'te Mekke kadısı oldu ve aynı yılın sonunda vefat etti.

Çivizâdeler'in biri Eyüp Sultan Camii civarı, diğeri de Sultan Selim semtinde Bitlice Mescidi hazîresi olmak üzere başlıca iki yerde medfun oldukları bilinmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren ailenin adını devam ettiren tanınmış simaların artık çıkmadığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 446; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 44, 292, 317, 725, 757; Şeyhî, *Ve-kâyi'u'l-fuzalâ*, I, 195-196; II, 600-602; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 132, 538; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 77; *Sicill-i Osmânî*, III, 407; IV, 313; Şerafettin Tuncay, *Çivizâde Ailesi* (lisans tezi, 1950), İÜ Ktp., nr. 1872; M. Cavid Baysun, "Çivi-zâde", *İA*, III, 438; V. L. Ménage, "Çivizâde", *EI*² (İng.), II, 56.

MEHMET İPŞİRLİ

ÇOBAN ÇEŞMESİ KÖPRÜSÜ

İstanbul surlarının dışında
eski Rumeli
kervan yolu üstünde köprü.

Topkapı dışında, yeni oto yolunun kenarında Çoban Çeşmesi Orman Fidanlığı, yakınında Yeşilköy Havaalanı'na dönen yolun solunda bulunmaktadır. Altından Aya Mama deresinin geçtiği bu köprüyü yaptırılan yapıldığı tarih bilinmemektedir. Yakınında bulunan ve sürülerin sulanması için vakfedilen bir çeşmeden dolayı bu adı almıştır. Yakın tarihlerde yapılan yeni yol düzenlemeleri sebebiyle köprü güzergâh dışında bırakılmış, etrafı düzenlenerek tamir edildikten sonra küçük bir mesire yeri haline gelmiştir.

Çoban Çeşmesi ve Köprüsü - Yenibosna / İstanbul

Muntazam bir işçilikle tamamen kesme taştan yaptırılan Çoban Çeşmesi Köprüsü altı gözlü olup Cevdet Çulpan tarafından verilen ölçülere göre uzunluğu 38,85 m., genişliği 4,25 metredir. Büyük kemeri ise yaklaşık 3,5 m. kadar bir açıklığa sahiptir. Kenarlara doğru gözler biraz daha ufaktır. Tabliyesinin iki yanında kesme taştan yontulmuş korkuluklar ve iki başta klasik köprülerde daima bulunan babaları vardır. Köprü'nün kemerleri genellikle klasik devir eserlerinde olduğu gibi sivri olmayıp yarım yuvarlaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 196, lv. CXLII, rs. 122/3.

SEMAVİ EYİCE

ÇOBAN KÖPRÜSÜ

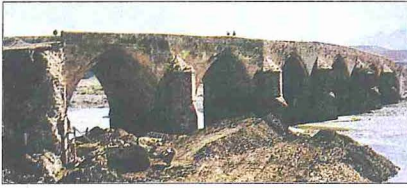
Doğu Anadolu'da
XIII. yüzyıl sonu
veya XIV. yüzyıl başında
yapılmış köprü.

Halk arasında Çobandede Köprüsü olarak da anılan yapı, Erzurum'un Pasinler kazası yakınında Bingöl çayı ile Hasan-kale çayının birleştiği yerde Aras nehri üzerindedir. Erzurum'dan Muş, Erciş, Van yönlerine giden yollar bu köprü üzerinden geçer. Köprü'nün batı yüzündeki çok harap ve okunaksız durumda olan tamir kitâbesinden sıhhatli bir bilgi elde etmek mümkün değildir. Ancak bu metnin ilk satırında "Çoban" adı ve dördüncü son satırında da yazıyla 1140 (1272-28) tarihi teşhis edilmiştir. Fakat bu teşhisin doğruluğundan tamamen emin olunamamaktadır.

Bilindiği kadarıyla köprü hakkında ilk defa etraflı bir inceleme yapan öğret-

men Abdürrahim Şerif Beygu'nun naklettiği bir mahallî söylentiye göre daha batıda olan bir başka köprü'nün selden yıkılması üzerine, İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın veziri olan Emîr Çoban Selduz 697'de (1297-98) bu köprüyü iki buçuk yılda yaptırmış ve Yağan, Işkı, Hasnîkâr, Köprü köylerini bu hayratına vakfetmiştir. Ayrıca aynı hükümdarın beylerbeyi olan Emîr Çoban Noyan da Anadolu'ya girerek Karamanlılar'ın elinden Konya'yı aldıktan sonra İlhanlılar'ın Anadolu valisi sıfatıyla buradaki Türk beylerinin çoğu ona bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bir de Emîr Hüsameddin Çoban vardır ki *mâlikâne** usulüyle Kastamonu'ya sahip olmuştur. Fakat genellikle kabul edilen görüş, Pasinler'deki köprü'nün Emîr Çoban Noyan tarafından yaptırıldığı yolundadır. Evliya Çelebi, köprü'nün Çobanoğulları'ndan Çoban Kurduman Şah tarafından inşa ettirildiğini yazdıktan sonra başka bir yerde de bânisinin Çobanoğulları'ndan Melik Gazi olduğunu ileri sürer. Sonuç olarak Emîr Çoban'ın Anadolu tarihindeki yeri tam olarak aydınlığa kavuşmadığından köprü'nün yapımı ile ilişkisi de söylenti ve efsaneler içinde kaybolmaktadır. Çoban köprüsüne hâkim tepede Çoban Abdal veya Oğuz Gazi'ye ait olduğu söylenen bir de mezar vardır. Evvelce bunun bir kümbet-türbe içinde bulunduğu söylenir. Beygu ise *Erzurum Evkaf Muhasebe Defteri*'nde Zâviye-i Çoban Abdal'ın kaydını bulmuştur. Buna göre Anadolu'nun en eski köprülerinden olan bu eserin Asya'dan gelen gazi erenlerle ilgili olduğu düşünülebilir. Herhalde köprü'nün bakımı ile görevli olan bu erenlerden bir velî için türbe yapılmış ve zâviye kurulmuştur. Bu gelenek Osmanlı döneminde de sürdürülmüş, tehlikeli geçit yerlerinde ve köprü yakınlarında zâviye ve tekkeler yapılmıştır.

Timur'un XV. yüzyıl başında Anadolu'ya akını sırasında kuvvetlerinin bu köprüden geçtiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde Çoban Köprüsü'nün güzel bir minyatürü Matrakçı Nasuh'un *Irakeyn Seferi*'ne dair olan kitabında bulunmaktadır. Bu resimde köprü bir dağın hemen dibinde ve beş gözlü olarak gösterilmiştir. Evliya Çelebi, 1057 (1647) yılındaki yolculuğu sırasında Pasin'den Hasankalesi'ne giderken Çoban Köprüsü'nü görmüş ve bunu "âl-i Çobaniyân'dan bir melik bina ettiği için" böylece adlandırıldığını yazarak, "Aras nehri üzerinde kavs-i kuzaktan nişan verir bir manzara-i ib-

Çoban Köprüsü - Pasinler / Erzurum

ret-nümâdır" cümlesiyle tavsif etmiştir. Bu yıllarda köprü tamir edilmiş olmalıdır. Beygu, yazısı çok bozuk olan kitâbeden bu tamirin IV. Murad döneminde (1623-1640) yapıldığının güçlükle anlaşıldığını yazar. Ayrıca yukarıda bahsedilen kitâbedeki 1140 (1727-28) tarihine bakarak yapının Sultan III. Ahmed döneminde tekrar bir tamir gördüğü sonucuna varılmıştır. Herhalde bir taşkın sonunda kuzey kenarındaki bir göz yıkıldığından 1289'da (1872) tamir sırasında bu göz örülerek kapatılmıştır. Köprü'nün son olarak 1946-1948 yıllarında büyük bir tamir gördüğü bilinmektedir.

Çoban Köprüsü'nün bir Bizans yapısı olduğu yolundaki görüş ise (W. Kundig — F. Roiter, s. 13) ciddiye alınamayacak bir iddiadır. Anadolu ve Rumeli'de rastlanan, gerçekten her biri bir mimarlık şaheseri olan Türk köprülerine yakıştırılan bu gayri ciddi teşhisler her türlü ilmi dayanaktan yoksundur.

Bir gözü yakın tarihlerde iptal edilerek içi doldurulan köprü aslında yedi gözlü olarak inşa edilmiştir. Söylentiye göre inşasında yaklaşık 6 km. uzaktaki Honigi köyünden çıkarılan taşlar kullanılmıştır. Değişik boyutlarda muntazam yontulmuş olan bu taşlar pembe, siyah ve gri olmak üzere muhtelif renklerde. Yine mahallî bir söylentiye göre temeller ağaç takviyeler üzerine atılmıştır.

Çoban Köprüsü'nün sivri kemerli sekiz ayağı vardır. İki tarafında kesme taştan korkuluklar bulunur. Beygu köprü'nün uzunluğunu 220 m. olarak göstermişse de Gülgün Tunç bunun 128 m. olduğunu bildirir. Genişliği ise 8.50 metredir. En büyük kemer açıklığı 13 m., en yüksek noktası 30 m. kadardır. Köprü'nün ilgi çekici özelliği, gözleri ayıran ayaklara bitişik olan sel yarıklar ve bunların öbür yüzdeki yarım yuvarlak payandalarında görülür. Bu mahmuz biçimindeki çıkıntıların üstlerinde köşeli şekilde yarım kulecikler inşa edilmiş, bun-

ların üstleri yarım piramit şeklinde külahlarla kapatılmıştır. Âdeta yarım kümbetleri andıran bu unsurlardan batı cephesindekilerin mazgal biçiminde menfezlere sahip oluşu içlerinin boş olduğunu gösterir. Beygu bunların, bekçilerin veya gelip geçenlerden mürûriye vergisi alan görevlilerin barınakları olabileceğini ileri sürmüştür. Bu görüşe karşı çıkan İ. H. Konyalı bu "köşk"lerin, içlerine girmeyi sağlayacak kapıları olmadığına göre, barınak değil sadece köprü'nün dış görünümünü zenginleştiren mimari unsurlar olduğunu belirtir. Menfezler ise ona göre yalnız kuşların girebilmesi için düşünülmüştür. Fakat köprü ayaklarının içlerinin boş oluşu, bu meselenin mühendislik açısından daha etraflı şekilde incelenmesi gerektiğini gösterir. Başka köprülerde de ayakların içlerinde boşluklar tesbit edilmiş (Çermik, Diyarbakır, Hasankeyf köprüleri) ve bunların içlerine, köprü tabanında açılmış olan menfezlerden inilebileceği anlaşılmıştır. Aynı durum Çoban Köprüsü'nde de söz konusu olabilir.

Korkuluk levhalarının yüzeylerinde birçok taşçı işaretlerine rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi ok takılı yay biçimindedir. İ. H. Konyalı da çeşitli yerlerde gördüğü taşçı işaretlerinden bahsederek kadeh, semse, servi, kuş ve ibrik motiflerini tesbit etmiştir. İki servi kabartması arasında 1289 (1872) tarihinin yer alması, bu motiflerin hiç değilse bir kısmının bu tamir sırasında yapıldığını gösterebilir.

Konyalı, köşklardan bazılarının külahlarının tepesinde alemler olduğunu, hatta bunlardan bir tanesinde "Allah" adının okunduğunu ileri sürer. Köprü'nün doğu tarafında mahmuzlar üzerinde zen-

gin kabartma süslemeler görülür. Bunlar girift düğümler halinde geometrik motiflerden, zencereklerden veya ters ve düz "Y" biçiminde frizlerden meydana gelmiştir. Her ayakta değişik olan bu süsleme şeritlerinden birinde ise tomurcuklar ve yapraklardan meydana gelen bir bezeme yer almıştır. Köprü'nün altından su akmadığı zamanlarda pâyelelerin alt kenarlarında da bazı kabartma süslemelerin varlığı görülmüştür.

Çoban Köprüsü Anadolu'nun en eski Türk köprülerinden biri olarak özel bir değere sahiptir. Yaptırını hususunda henüz bilinmeyen noktalar bulunmakla beraber mimarisi ve süslemesinin yardımıyla XIV. yüzyıla doğru yapılmış olabileceğini ileri sürmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Matrakçı Nasuh, *Sefer-i Irâkeyn*, s. 225, lv. 24*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 43, 223, 383; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1936, s. 210-213, rs. 64-66; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 438-442; *Karayolları Bülteni*, sy. 148, Ankara 1962, s. 22-23; Rahmi Hüseyin Ünal, *Les Monuments Islamiques anciens de la ville d'Erzurum et de sa région*, Paris 1968, s. 153-157; a.mlf., "Erzurum Dahilinde İslâm Devri Anıtları Üzerine Bir İnceleme", *EFAD*, VI (1974), s. 129; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 66-67, rs. 36/1-4; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s. 60-64; W. Kundig — F. Roiter, *Turquie*, Zürich (ts.), s. 13.

SEMAYI EYİCE

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Gebze'de

XVI. yüzyıl kaynaklarının
Mimar Sinan'a ait

olduğunu yazdıkları külliye.

Külliye, Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Hafsa Sultan'la evli olan Çoban Mustafa Paşa (ö. 935 / 1529) yaptırmış ve Memlük tarzındaki süslemelerinde kullanılan malzemeleri de Mısır valisi iken bizzat kendisi oradan getirmiştir. Caminin mermer kitâbesinde ebcedle verilmiş 930 (1523-24), ahşap kapı kanatlarında ise 929 (1522-23) tarihleri okunmaktadır. Adının *Tuhtetü'l-mîmârîn*, *Tezkiretü'l-ebniye* ve *Tezkiretü'l-bün-yân*'da geçmesine rağmen eserini Mimar Sinan'a ait olup olmadığı hususu, 1521-1522 yıllarında Belgrad ve Rodos seferlerine katıldığı ve özellikle 1523 yılının onun böyle büyük bir külliye inşa edebilmesi açısından erken olduğu ileri sürülerek tartışma konusu yapılmıştır. Bugün kuvvetli bir ihtimale Mimar Si-

Çoban Köprüsü'nün XVI. yüzyılda yapılmış bir minyatürü (Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*, IÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 24*)

